

UDK 811.163.42'373.6(091)

811.163.42'373.46(091)

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 28. IV. 2025.

Prihvaćen za tisak 28. VII. 2025.

<https://doi.org/10.31724/rihjj.51.1.8>

Dejana Šćuric

Bjelovar

kontakt@bujicarijeci.com

ZRNCA O PELUDU: NOVI POGLED NA AUTORSTVO, PODRIJETLO I ROD IMENICE *PELUD*

U radu se propituju uvriježeni stavovi vezani uz imenicu *pelud*, to jest da je posrijedi tvorenica Bogoslava Šuleka načinjena prema češkoj riječi *pel* te da ju je on smatrao imenicom ženskoga roda. Iznesen je dokaz da je riječ *pelud* nekoliko godina prije Šuleka upotrijebio jedan drugi jezikoslovac, čime se dovodi u pitanje i njezino (navodno) češko podrijetlo. Unatoč tomu, Šulekove zasluge za uvođenje ove imenice u hrvatski standardni jezik ostaju neosporne, a njegova je upotreba snažno utjecala i na gramatički rod u kojemu se širila. Središnji dio rada posvećen je rezultatima korpusne analize uporabe imenice *pelud* u Šulekovim tiskanim djelima s obzirom na distribuciju prema gramatičkome rodu i sklonidbenome tipu. Analiza se temelji na kvantitativnoj metodi, kojom se nastojalo dobiti precizne podatke o stvarnoj autorovoj uporabi da bi se time omogućilo donošenje objektivnijih zaključaka od onih dobivenih proučavanjem selektivnih podataka, ponajprije rječničkih natuknica. Rezultati, između ostaloga, upućuju na potrebu za oprezom pri zaključivanju isključivo na temelju leksikografskih izvora te pokazuju važnost korpusne analize u jezikoslovnim istraživanjima.

1. Uvod (*Dva-tri zrnca*)

Oslanjanje isključivo na leksikografske izvore pri proučavanju riječi u jezikoslovlju nije rijetkost, no to može dovesti do nepreciznih, čak i netočnih zaključaka. Zaključivanje na temelju rječničkih natuknica, i to ponajprije onih u Šulekovu *Hrvatsko-njemačko-talijanskome rječniku znanstvenoga nazivlja* (1874. – 1875.), obilježilo je i imenicu *pelud*, koja je u jezikoslovnome smislu zanimljiva s više aspekata, to jest s obzirom na autorstvo, podrijetlo i gramatički rod te s njime

povezan sklonidbeni tip. Upravo potonje, rod i s njime povezana sklonidba, danas izazivaju možda i veću nesigurnost među govornicima nego u vrijeme kad je ova riječ ušla u standardni jezik. O njoj je prvi pisao Maretić (1918) kreiravši i danas uvriježen stav da je imenicu *pelud* stvorio Bogoslav Šulek prema češkoj imenici *pel* te da je smatrao da je ženskoga roda *i*-sklonidbe, dok bi prema Maretiću trebala biti muškoga roda i sklanjati se po *a*-sklonidbi, analogno prema imenicama *labud* i *želud*. Ham (2004) dovodi u pitanje češko podrijetlo riječi, sugerirajući da bi moglo biti slovensko, kao i Maretićev stav da je imenica (samo) muškoga roda, ali pritom ne sumnja u Šulekovo autorstvo. Ni Vidulić (2016) ne propituje Šulekovo autorstvo nad ovom riječju, ali u pitanje dovodi zaključivanje o rodu imenice samo na temelju natuknica u Šulekovu rječniku te prvi poseže za Šulekovim tekstom, doduše samo jednim, da bi provjerio njegovu stvarnu upotrebu ove imenice.

Budući da računalna tehnologija danas omogućava mnogo lakše pretraživanje tekstova, glavni su ciljevi ovoga rada istražiti upotrebu imenice *pelud* u dostupnim tiskanim tekstovima Bogoslava Šuleka da bi se točno utvrdilo koji je rod i koju sklonidbu preferirao te ponuditi nove informacije o autorstvu nad ovom riječju, a posljedično i o njezinu vjerojatnijem podrijetlu. Naime, iako se Šulekovo autorstvo nad ovom imenicom dosad nije propitalo, čini se da ju je nekoliko godina prije njega upotrijebio jedan drugi jezikoslovac, a što u pitanje dovodi i uvriježeno mišljenje da je preuzeta iz češkoga jezika. Unatoč navedenom, kao prevoditelj i autor više botaničkih udžbenika¹ te urednik *Gospodarskoga lista*, Šulek ostaje najzaslužniji za uvođenje ove imenice u hrvatski standardni jezik i njezino širenje, stoga je u ovome radu upravo njegova upotreba u središtu interesa.

2. Osvrt na uvriježene tvrdnje o autorstvu i podrijetlu imenice *pelud* (Zrnce sumnje)

U botanici se riječju *pelud* imenuje prah koji biljke proizvode radi reprodukcije, dok se u pčelarstvu ova riječ često odnosi i na pčelinji pelud (smjesu peluda,

¹ Prije Šulekovih udžbenika stanje je bilo raznoliko, tako primjerice Živko Vukasović u udžbeniku *Naravopisje: za porabu gimnazialnih učionica u Hrvatskoj i Slavoniji* (1850.) upotrebljava izraze *plodni prašak* i *cvjetni prašak*, dok Ivan Evanđelist Kiseljak pri prijevodu njemačkoga udžbenika *Pouka u botaniki Vêkoslava Pokornoga: za c. k. austrijske niže gimnazije* (1856.) upotrebljava izraz *plodovna prašina*.

nektara i pčelinjih enzima iz sline), i to i kad se nalazi u košnici kao pčelinja hrana, ali i kad se rabi kao pčelinji proizvod namijenjen ljudskoj prehrani. Iako se dominantno upotrebljava u kontekstu botanike i apikulture, i prije razvoja modernih znanosti i suvremenoga pčelarstva pelud je bio neodvojiv element prirode s kojim su se ljudi cijeli život susretali, stoga je sasvim moguće da je (barem) u nekim hrvatskim govorima postojao jednočlani izraz za cvjetni prah. Međutim, u hrvatskome se jezikoslovlju o ovoj riječi nije ozbiljnije promišljalo u navedenome kontekstu jer je Maretićev stav udario snažan pečat koji gotovo stotinu godina nitko nije ni pokušao dovesti u pitanje. Iako je moguće da Maretić nije prvi koji je Šuleku pripisivao autorstvo nad ovom imenicom, primjerice Martinčić (2020: 282) piše da je i prije Maretićevih tekstova „bilo znano” da je *pelud* Šulekova tvorenica, upravo je Maretić najzaslužniji za širenje ovoga stava jezikoslovnom zajednicom jer je kao jedan od najistaknutijih jezikoslovaca svojega vremena više puta pisao o imenici *pelud*, između ostaloga i u rječniku. Pritom valja primijetiti i da je imao negativno mišljenje o ovoj riječi. Tako u članku *Tri priloška prirodoslovnoj našoj terminologiji*, objavljenome u XXX. godištu *Glasnika Hrvatskoga prirodoslovnoga društva* (1918: 150), piše:

Riječ ‘pelud’ načinio je Šulek za njem. Blumen- ili Blütenstaub, lat. pollen i unio ju je u svoj njemačko-hrvatski rječnik (1860.) i u ‘rječnik znanstvenoga nazivlja’ (1874.), a iz te dvije knjige uzeli su je naši botanici, a i drugi pisci. Šulek je riječ *pelud* načinio iz češke riječi *pel* dodavši joj nastavak *-ud*; u prvome od pomenutih svojih rječnika ima on i *pelud* i *pel*, u drugome samo *pelud*. Riječ *pel* (pored koje Česi imaju i *pyl*) činila se Šuleku nekako prekratka, zato ju je raširio, ali je zlo učinio, što je uzeo nastavak *-ud*, koji je u našem jeziku mrtav, t. j. veoma rijedak (imaju ga samo imenice *labud*, *želud*), te se poradi toga ne može uzimati za tvorbu novih riječi (...) Iz ovoga, što sam razložio, izlazi, da ja kao filolog riječ *pelud* zabacujem, jer je rđavo načinjena.

Ove je tvrdnje ponovio i u *Hrvatskome ili srpskome jezičnome savjetniku* (1924.) te u *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1924. – 1927.). Zanimljivo je primijetiti da se iz prve rečenice citata može iščitati da Maretić vrlo vjerojatno nije bio upoznat sa Šulekovom širokom upotrebom navedene riječi u udžbenicima i periodici, a koja je u širenju ove imenice imala daleko veći utjecaj od rječničkih natuknica. Unatoč Maretićevu neskrivenu protivljenju, s vremenom se upotreba

imenice *pelud* ustalila, povećao se i broj njezinih izvedenica, a jezikoslovci su osjetno ublažili stav prema njoj. Pa ipak, Šulekovo se autorstvo i češko podrijetlo ove riječi ističu i danas.

Međutim, Šulek je u više navrata isticao da su nepoznate riječi u njegovim djelima ponajprije rezultat prikupljanja hrvatskih riječi iz narodnih govora.² Tek kad nije mogao pronaći odgovarajuću riječ u hrvatskome jeziku, poslužio bi se riječju iz kojega slavenskoga jezika, a ako ni to nije bila opcija, pokušao bi stvoriti potrebnu riječ. Tako i u *Predgovoru* prvoga dijela *Hrvatsko-njemačko-talijanskoga rječnika znanstvenoga nazivlja* (1874: V) vrlo jasno piše:

Sastavljajući ovaj rječnik nastojao sam što se više može upotrebljavati prave narodne rieči, a gdje sam mislio, da hrvatski narod neima svoje rieči, ili gdje je nisam mogao doznati, pozajmio sam ju od srodnih slavenskih plemenah, kad mi se je učinila, da je prema našem govoru; al sam uvijek zabilježio jezik, od kojega je posudjena, da se znade, kojega je porekla.

(...)

U ovom rječniku ima puno riečih, koje do sada nisu bile upotrijebljene u naših knjigah; nu varao bi se, tko bi mislio, da su sve te rieči od mene skovane, već jih ima mnogo čisto narodnih, meni pojedince od prijateljah dojavljenih, ili od drugih naših pisacah sakupljenih (...), al do sada slabo ili nit malo poznatih. U obće ima još u narodu veliko, nu zakopano blago jezika, to jest ima sila krasnih a književnikom nepoznatih riečih, pa da se pokupe, mogli bismo mnoge tudjinke i nove ne baš spretne rieči odbaciti.

Ham (2004: 21) dobro primjećuje da u navedenom rječniku Šulek uz imenicu *pelud* ne navodi da je iz češkoga jezika, a što čini uz druge bohemizme³ u tome

² Primjerice u *Predgovoru* prvoga dijela udžbenika *Biljarstvo: uputa u poznavanje bilja* (1856b: II) o upotrebi čitateljima nepoznatih riječi Šulek piše: „A takvih riečih ima množina u ovoj knjizi; nu neka zato nitko nemisli, da sam ih ja skovao. Hrvatski jezik ima sila biljarskih riečih, koje evo već 20 godina skupljam, te mi je ova sbirka pisanje biljarstva znatno olakotila. Gdje nisam znao naše rieči, uzajmio sam ju iz drugoga slavenskoga narječja, po imenu iz slovenskoga, ruskoga ili českoga biljarstva (...)”

³ Automatska napredna pretraga kratice *č.* (kojom je Šulek označavao češko podrijetlo riječi u ovome rječniku) dala je 485 pojava. Njihova detaljna analiza nadilazi okvire ovoga rada, stoga nije provedena, no površnim se pregledom ovaj rezultat čini iznenađujuće uvjerljivim, iako vjerojatno ne i potpuno točnim. Ipak, konzervativno bi se moglo procijeniti da je u ovome rječniku označeno barem 450 bohemizama, što pokazuje da se Šulek držao svoje riječi iz *Predgovora*.

djelu, baš kao što je i istaknuo u spomenutom *Predgovoru*. To bi moglo značiti da on nije smatrao da je posrijedi bohemizam jer, nemojmo to smetnuti s uma, on je znao ono što mi danas ne znamo: gdje ju je čuo ili pročitao.

U slovenskome se jeziku cvjetni prah imenuje riječju *pelod*, koja je ili preuzeta iz hrvatskoga jezika ili srodna s hrvatskom imenicom *pelud*, kako tumači Snoj (2015) nudeći sljedeće objašnjenje podrijetla ove slovenske imenice:

Preuzeto i vjerojatno hiperkorektno prilagođeno prema hrvatskoj riječi *pělūd*. Uglavnom se smatra umjetno stvorenom riječju prema posuđenici od češkoga *pel* ‘pelud’, no čini se vjerojatnijim da je posrijedi izvorno hrvatska izvedenica srodna s riječju *špelūd* (‘ljuska, iver’) koja postoji u slovenskim narječjima. Ako je ova pretpostavka točna, ishodište je praslavenski **pěludb* ‘prah, prašina’, što može biti izvedenica sa sufiksom **-db* od praindoeuropske osnove **pelH(o)u-* ‘prah, brašno’, iz koje je drugim postupkom nastala praslavenska **pělva*, slovenska *pléva* ‘pljeva’.⁴

Zanimljivo je da Matasović i dr. (2021: 116) pri objašnjavanju etimologije imenice *pepeo* pretpostavljaju mogućnost da je iz indoeuropskoga **pelH-* ‘prah, brašno’ izveden i latinski *pollen* (‘brašno, prah’, ali i ‘pelud’):

Postalo od psl. **pèpelb*, **pòpelb* (a.p. c) (sln. *pepěl*, rus. *néпел*, polj. *popiol*), što je reduplikacijom izvedeno od ie. **pelH-* ‘prah, brašno’ (lit. *pelenai* ‘pepeo’, latv. *plēne* ‘pepeo’, stprus. *pelanne* ‘pepeo’, možda i lat. *pollen* ‘brašno, prah’, grč. *πάλη* ‘sitno brašno, prašina’), v. *pljeva*.

Snojevo se tumačenje podrijetla čini uvjerljivijim od Mareticeva, koje je nastalo uz previđanje Šulekovih objašnjenja upotrebe nepoznatih riječi, temelji se na netočnoj tvorbi jer *-ud* nije nastavak, nego „tek završetak riječi bez tvorbene vrijednosti” (Ham 2004: 21) te zanemaruje Šulekovu nesklonost spajanju morfema iz različitih jezika pri tvorbi riječi⁵. Povrh toga, imenica *pelud*, prema sadašnjim saznanjima, pojavila se u krajevima u kojima češki utjecaj tradicionalno nije bio posebice velik. Naime trenutačno je najranija prona-

⁴ Prevela i prilagodila D. Šćuric.

⁵ U tekstu *O hrvatskom lučbenom nazivlju*, objavljenome u prvome dijelu *Hrvatsko-njemačko-talijanskoga rječnika* znanstvenoga nazivlja (1874: IX–X), Šulek piše: „Nu ako je prosto dodavati tudjim korjenikam naše dometke, prekrajati tudjinke na našu, i tako stvarati rieči, kojim je stražnji dio naš i nov, a samo prednji tudj (na pr. elektrizovan), dakle rieči, koje niti su sasvim naše niti sasvim tudje, nego prave maškare: zašto da nebude prosto stvoriti jim i prednji dio, da postanu sasvim naše, te da nenagrade nego obogate hrvatski jezik?”

đena upotreba ove imenice u tisku ona u članku Ante Kuzmanića naslovljenome *Mudroznanost o Aeru ili uzduhu* i objavljenome u zadarskome *Glasniku dalmatinskom* 18. lipnja 1849.⁶ (I/5: 3):

Jošte se kroz uzduh cviče usplodjava, jer s jednoga cvita na drugi on nosi pelud (cvitni prah), s čega se drugi cvitovi zameću.

Poput brojnih drugih autora toga vremena i Kuzmanić je stvarao potrebne riječi, kao što objašnjava u uredničkoj objavi u prvome broju *Glasnika dalmatinskoga* od 4. lipnja 1849. (I/1: 3):

Valjalo bi još i ovo na um uzeti, da svaka krajina po ništo za se zavodi, i svoju osobitu pismu piva; da težak, kovač, zlatar, maja, književnik imaju svoje osobite izreke, koje nisu širom poznate; da ovaj naš hervatski jezik još je po gotovo težački, i više krat nije moguće s njim zastupiti ono što iz dvornoga talijanskoga jezika potiče, te je pisac prisiljen novih riči kovati, kojizih neima u prostom govoru. U naprida, ako Bog da, raditi ćemo tomačiti takove riči.

Međutim, Kuzmanić je također i prikupljao i zapisivao riječi iz narodnih govora, o čemu nešto više otkriva Vince (1972b) spominjući Kuzmanićevu zbirku koja se sastoji od više od 15.000 narodnih riječi koje je prikupio u Dalmaciji i Bosni te koju Kuzmanić izrijekom spominje u pismu Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu od 10. ožujka 1849., dakle tri mjeseca prije nego što je u svojemu članku upotrijebio imenicu *pelud*. Naravno, nameće se pretpostavka da bi se navedena imenica mogla naći u toj zbirci. Vince (1972a) dalje piše da je Kuzmanić odbijao dati i prodati tu zbirku drugim leksikografima namjeravajući sam izdati rječnik, no u tome pothvatu na kraju nije uspio. Nažalost, sudbina njegove zbirke riječi autorici ovoga članka nije poznata.⁷

⁶ Šulek je do lipnja 1849. godine objavljivao u *Danici*, *Narodnim novinama* i *Branislavu*, i to ponajprije članke političke tematike, uz poneki tekst vezan uz glazbu, književnost, povijest, jezikoslovlje... općenito uz slavensku kulturu. Tada još nije pisao o botanici. Pri istraživanju za potrebe ovoga rada nije pronađeno ništa što bi dalo naslutiti da je Šulek upotrijebio riječ *pelud* prije Kuzmanića i time utjecao na njega. Iako je rad ograničen na objavljene Šulekove tekstove i bez uvida u njegovu privatnu korespondenciju, i Martinčić (2020), koji je imao daleko bolji uvid u ukupan Šulekov opus, smatra da je Šulek riječ *pelud* prvi put upotrijebio 1853. godine u *Nevenu*.

⁷ Pokušaj lociranja Kuzmanićeve zbirke riječi nije donio željene rezultate. Prema sadašnjim saznanjima, navedene zbirke nema ni u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, ni u Državnome arhivu u Zagrebu, ni u Državnome arhivu u Zadru (u kojemu su provjereni i fondovi i knjižnica).

Budući da nije bilo moguće provjeriti postoji li imenica *pelud* u navedenoj zbirci riječi, pa čak ni postoji danas sama ta zbirka, nije moguće ni samo na temelju navedene upotrebe u članku donijeti isključiv sud o tome je li Kuzmanić njezin autor ili ju je preuzeo iz narodnoga govora⁸, no jasno je da je svjestan da je nepoznata široj publici, stoga u zagradama pruža njezino objašnjenje. Iako ovaj primjer nije dovoljan da bi se nedvojbeno utvrdilo tko je stvarni autor imenice *pelud*, dovoljan je za pretpostavku da to možda ipak nije Šulek. On je naime ovu riječ prvi put upotrijebio četiri godine poslije Kuzmanića, i to u članku *Sabur američanski* (*Agave americana*), objavljenome 24. kolovoza 1853. godine u 34. broju *Nevena* (II/34: 541):

Iz nje viri 6 nitih ili končićah, koje zovemo prašnike, jer na tjemenu nose prašnice, od prilike 1 palac dugačke i pune plodovita praha, nazvanoga pelud. Kada prašnica dozri, onda pukne, i pelud se prosipa na pěstić, to jest na odeblji stupac stojeći usred prašnikah, i imajući u mjesto prašnice glavicu (njušku) sa tri strane zarezanu, koja prima prosuti pelud.

3. Metodologija i rezultati korpusne analize Šulekove uporabe imenice *pelud* (*Zrno po zrno*)

Kao što je već spomenuto, osnovni je cilj ovoga rada detaljno istražiti kako je Šulek u svojim tekstovima upotrebljavao imenicu *pelud* s obzirom na njezin rod i sklonidbeni tip. Budući da je danas digitalizirana i na internetu dostupna većina Šulekovih tiskanih djela, napokon je moguće provesti takvu analizu uz ulaganje prihvatljive količine truda i vremena.

Primarni su izvori za pronalaženje Šulekovih tekstova bili mrežni portali *Internet Archive* (<https://archive.org>) i *Google Books* (<https://books.google.com/>) jer sadržavaju golem korpus digitalizirane građe i omogućuju preuzimanje materi-

⁸ U članku *Kako se jaja po veliko vrijeme dohraniti mogu*, objavljenome 12. travnja 1847. u *Zori dalmatinskoj* (IV/15: 112), Kuzmanić upotrebljava riječ *pelut* (u značenju praškaste tvari koja se u određenoj mjeri razlikuje od prašine): „Likari ta jaja nadjoše tako zdrava i slatna, kao da su skoro snesena bila, samo što po ljupetini uvatio se bio niki pelut kao bila prašina (...)” Istu će riječ, ali u značenju cvjetnoga praha, upotrijebiti Ante Tresić Pavičić u *Štitiu Jana Sobjeskoga*, objavljenome u *Viencu* 16. prosinca 1893. (XXV/50: 793): „I letim s jednog na drugi žarki cviet, | Ljepotu svakom opojnu mirišem, | I sa svakoga pelut sišem | Ljubavi svjetla Svemožnoga.” Oba su autora rođena i odrasla, dijelom se školovala, a potom i djelovala u središnjoj Dalmaciji, što bi moglo ići u prilog pretpostavci da su riječi *pelut* i *pelud* postojale u govorima toga kraja.

jala na računalo u pretraživim formatima, pri čemu je preferirani oblik bio PDF. *Lučba za svakoga ili popularna kemija* (1881.) preuzeta je s mrežne stranice Matice hrvatske (<https://www.matica.hr>).

Građa za analizu odabrana je prema iscrpnoj Šulekovej bibliografiji koju je priredio Martinčić (2020), a pritom su u obzir uzeta isključivo Šulekova tiskana djela. Prednost je dana njegovim samostalno izdanim djelima te člancima koji su tematski vezani uz botaniku, prirodoslovlje i poljoprivredu. Budući da je *pelud* rijetka imenica i nije plodna u frazetskome smislu, vjerojatnost da ju je upotrijebio u svojim političkim tekstovima izrazito je malena, stoga ova analiza nije obuhvatila Šulekova politička djela.

Postupak pretraživanja podrazumijevao je preuzimanje odabranoga digitaliziranoga djela u PDF-u na računalo, njegovo otvaranje u odgovarajućemu programu te pretraživanje teksta uz pomoć integrirane tražilice. Kod izdanja kod kojih je optičko prepoznavanje znakova bilo otežano zbog teško čitljivih tipografskih pisama, slabije kvalitete skeniranja ili oštećenja otiska i/ili papira, pretraga nije obuhvaćala cijelu riječ *pelud*, nego skupove znakova *pel*, *elu* i *lud* da bi se time smanjila mogućnost previda pojedinih pojavnica.

Pretraženi su sljedeći Šulekovi tekstovi, no u njima imenica *pelud* nije pronađena:

- *Ilirska čitanka za gornje gimnazije* (knjiga I. 1856.)
- *Promjene bilinstva* (Neven V:6. 1856.)
- *Gospodarski list* (VI. 1858.)
- *Ilirska čitanka za gornje gimnazije* (knjiga II. 1860.)
- *Gospodarski list* (XIII. 1865.)
- *Prirodni zakonik za svakoga iliti popularna fizika. Priprema. Silarstvo* (knjiga I. 1873.)
- *Glogova zima* (Vienac VI:47. 1874.)
- *Liebigov nauk o životu bilja i živine* (Obzor IV:163. 1874.)
- *Najstariji tragovi čovjeka* (Rad JAZU XXXIII. 1875.)
- *Pogled iz biljarstva u praviek Slavenah, a napose Hrvatah* (Rad JAZU XXXIX. 1876.)
- *Prirodni zakonik za svakoga iliti popularna fizika. Svjetlarstvo* (knjiga

III. 1876.)

- *Imena bilja nepoznata* (Vienac IX:8. 1877.)
- *Zašto Slaveni poštuju lipu* (Vienac IX:39. 1877.)
- *Jugoslavenski imenik bilja* (1879.)
- *Lučba za svakoga ili popularna kemija* (1881.)
- *Propast svieta* (Vienac XIII:46–47. 1881.)
- *O podzemnim silama* (Vienac XIII:51. 1881.)
- *Novovjeki izumi u znanosti, obrtu i umjetnosti* (knjiga 2. 1883.)
- *Guši-drvo* (Vienac XVII:49. 1885.)
- *Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih 50 godinah* (Rad JAZU LXXX. 1885.).

Iako pripadaju kategoriji odabrane građe za analizu, sljedeći tekstovi nisu pronađeni unatoč intenzivnoj pretrazi mrežnih portala s digitaliziranim djelima, stoga, razumljivo, nisu ni analizirani:

- *Korist i gojenje šumah, osobito u Trojednoj Kraljevini* (1866.)
- *Prirodni zakonik za svakoga iliti popularna fizika. Vesarstvo* (knjiga II. 1875.).

4. Rasprava (*Zrnca istine*)

Sasvim je očekivano da u većini Šulekovih tekstova imenice *pelud* nema. Ipak, tražena je imenica u njegovim tekstovima pronađena 111 puta, ne uključujući rječničke natuknice. Budući da se, ovisno o rodu, ova imenica sklanja po *a-* ili *i-*sklonidbi, oblici *peluda*, *peludu* i *peludom* nedvosmisleno signaliziraju da su te pojavnice u muškome rodu, dok oblici *peludi* i *peludju* pripadaju ženskomu rodu. Hipotetski vokativni oblik muškoga roda *pelude* nije pronađen, što je i očekivano s obzirom na teme analiziranih djela. U slučaju oblika *pelud*, koji može biti nominativni i akuzativni oblik obaju rodova, za determinaciju roda presudan je bio, naravno, kontekst. Ako se ni iz konteksta nije moglo odrediti kojemu bi rodu takva pojedina pojavnica pripadala, bilježeno je da je rod neodrediv. Međutim, ako se oblik neodrediva roda nalazio u istoj rečenici u kojoj se

drugoj pojavnici rod mogao nedvosmisleno odrediti, i takav oblik neodrediva roda bilježen je kao taj utvrđeni rod iz iste rečenice. Druga rečenica iz navedenoga citata iz članka *Sabur američanski* (*Agave americana*) ilustrira jedan od svega nekoliko takvih slučajeva.

Imenica *pelud* pronađena je u sljedećim Šulekovim tekstovima:

- *Sabur američanski* (*Neven* II/34. 1853.) – dodijeljena oznaka: **SA**
- prijevod⁹ *Prirodopisa za niže realne škole* F. X. M. Zippea (1856.) – dodijeljena oznaka: **PR**
- *Biljarstvo: za višje gimnazije* (1856.) – dodijeljena oznaka: **BG**
- *Biljarstvo: uputa u poznavanje bilja* (I. dio. 1856.) – dodijeljena oznaka: **B1**
- *Biljarstvo: uputa u poznavanje bilja* (II. dio. 1859.) – dodijeljena oznaka: **B2**
- *Gospodarski list* (VII. 1859.) – dodijeljena oznaka: **G7**
- *Gospodarski list* (VIII. 1860.) – dodijeljena oznaka: **G8**
- *Gospodarski list* (IX. 1861.) – dodijeljena oznaka: **G9**
- *Gospodarski list* (X. 1862.) – dodijeljena oznaka: **G10**
- *Gospodarski list* (XI. 1863.) – dodijeljena oznaka: **G11**
- *Gospodarski list* (XII. 1864.) – dodijeljena oznaka: **G12**
- *Predteče Darwina* (*Rad JAZU* LXXII. 1885.) – dodijeljena oznaka: **PD**.

Važno je još napomenuti da su udžbenik *Biljarstvo: za višje gimnazije* (1856.) i prvi dio udžbenika *Biljarstvo: uputa u poznavanje bilja* (1856.) zapravo isti tekst (osim što potonji sadržava i *Predgovor*), stoga su i u rezultatima predstavljani kao jedan tekst. Pri analizi *Gospodarskoga lista*, koji je Šulek uređivao od 1858. do 1865. godine, odnosno od VI. do XIII. godišta, posebna je pozornost posvećena provjeri jesu li tekstovi koji sadržavaju imenicu *pelud* pripisani kojemu konkretnomu autoru. Pronađena su dva takva slučaja, oba u XII. godištu, kad su imenicu *pelud* u svojim člancima upotrijebili Josip Tušak i Fr. Valpotić. Te pojavnice, naravno, nisu pripisane Šuleku i nisu pribrojene rezultatima pri-

⁹ Iako u samome udžbeniku prevoditelj nije imenovan, da je to upravo Šulek, saznajemo iz njegova rada *Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih 50 godina*, koji je 1885. godine objavio *Rad JAZU* (LXXX: 113 i 128).

kazanima u tablici 1. No, valja zamijetiti, i u tim je tekstovima *pelud* u muškome rodu. Ostale pojavnice u *Gospodarskome listu* pronađene su unutar rubrike *Gospodarske vesti* te u člancima: *Korist pčelarstva*, *Melezanje bilja* te *Umjetna oplodba žita*, koje je kao urednik lista vrlo vjerojatno napisao Šulek. Štoviše, potonja je dva Šuleku pripisao i Martinčić (2020), dok je treći općenit tekst o isplativosti suvremenoga pčelarstva kao gospodarske grane i može se pripisati Šuleku jer je pisao slične edukativne tekstove i o isplativosti konjogojstva, ratarstva, šumarstva, voćarstva...

Tablica 1. Rezultati analize upotrebe imenice *pelud* u Šulekovim tiskanim tekstovima.

GODINA IZDANJA	OZNAKA DJELA	UKUPAN BROJ POJAVNICA	MUŠKI ROD					ROD NEODREDIV		ŽENSKI ROD			
			peluda	peludu	peludom	pelud	M. R. UKUPNO	pelud	pelud	peludi	peludju	Ž. R. UKUPNO	
1853.	SA	3	0	0	0	3	3	0	0	0	0	0	
1856.	PR	4	0	0	1	0	1	1	0	1	1	2	
1856.	BG/B1	30	4	1	1	8	14	16	0	0	0	0	
1859.	B2	20	2	0	1	8	11	7	1	1	0	2	
1859.	G7	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	
1860.	G8	6	2	0	3	1	6	0	0	0	0	0	
1861.	G9	15	5	1	2	4	12	3	0	0	0	0	
1862.	G10	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	
1863.	G11	29	5	0	0	11	16	13	0	0	0	0	
1864.	G12	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	
1885.	PD	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	
SVEUKUPNO		111	18	2	8	35	63	43	1	3	1	5	

Kao što je vidljivo iz tablice s rezultatima, **Šulek je u analiziranim tekstovima imenicu *pelud* upotrijebio ukupno 111 puta, od čega svega pet puta u ženskome rodu.** Prikaz koji ovi rezultati pružaju znatno se razlikuje od predodžbe koja se dobiva samo uvidom u njegov *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*. Sa 63 pojavnice uvjerljivo dominira muški rod, dok se u 43 slučaja rod nije mogao odrediti ni iz oblika ni iz konteksta. Šulek je imenicu *pelud* u ženskome rodu upotrijebio samo u trima djelima. Prvi ju je put

upotrijebio 1856. godine u prijevodu *Prirodopisa za niže realne škole* F. X. M. Zippea, i to dva puta (od ukupno četiri pojavnice). Pritom je u instrumentalu jednom upotrijebio oblik *peludom*, a jednom *peludju*, što sugerira postojanje nesigurnosti oko izbora roda. Godine 1859. u drugome dijelu udžbenika *Biljarstvo: uputa u poznavanje bilja* također dvaput upotrebljava *pelud* u ženskome rodu, ali ne u samome tekstu, nego u takozvanome biljarskome ključu (popisu karakteristika biljnih vrsta) te u popisu slika. U istome je udžbeniku *pelud* u muškome rodu upotrijebio jedanaest puta. *Pelud* je kao imenicu ženskoga roda upotrijebio još jednom, 1885. godine u tekstu *Preteče Darwina*. U *Gospodarskome listu* tijekom Šulekova uređivanja *pelud* se dosljedno upotrebljavao u muškome rodu, čak i u tekstovima drugih autora.

Budući da je cilj ovoga rada bio provjeriti Šulekovu upotrebu imenice *pelud* u tekstovima (u užem smislu riječi), u rezultate prikazane u tablici 1. nisu uključene natuknice iz njegovih rječnika, a u njima je stanje sljedeće: u *Njemačko-hrvatskome rječniku* (1860.) imenica *pelud* navedena je tri puta, uz njemačke imenice *Blumenstaub* (pored oblika *pel*), *Blütenstaub* i *Samenstaub*, a pritom njezin rod nijednom nije naznačen, dok je u *Hrvatsko-njemačko-talijanskome rječniku znanstvenoga nazivlja* (1874. – 1875.) navedena četiri puta, a pritom je oznaka (ženskoga) roda zabilježena samo dvaput, kod hrvatske natuknice *pelud* i talijanske natuknice *polline*, dok kod njemačke natuknice *Blumenstaub* i latinske natuknice *pollen* oznake roda uz hrvatski prijevod nema (a pritom se natuknice *pollen* i *polline* nalaze na istoj stranici i dijele ih svega tri natuknice).

Dobiveni rezultati korpusne analize upotrebe imenice *pelud* s obzirom na gramatički rod jasno sugeriraju da je Šulek imenicu *pelud* dominantno upotrebljavao u muškome rodu i da nije preferirao ženski rod. Štoviše, čak i kad u *Hrvatsko-njemačko-talijanskome rječniku znanstvenoga nazivlja* izričito donosi oznaku roda uz ovu imenicu, to ne čini dosljedno jer obilježava svega dvije od četiriju natuknica.

5. Zaključak (*Sa zrnom soli*)

Teško da se samo na temelju dostupnih informacija može ponuditi uvjerljiv odgovor na pitanje zašto je Šulek u navedenome rječniku odlučio odstupiti od svoje prilično dosljedne upotrebe i *pelud* (djelomice) obilježiti kraticom za

ženski rod, no eventualni pokušaj odgovaranja na to pitanje svakako bi u obzir trebao uzeti činjenicu da *pelud* nije jedina imenica muškoga roda koja je u ovo-mne rječniku označena kao imenica ženskoga roda. Tako su osim imenica koje su u prošlosti bile (i) ženskoga roda (primjerice: *pečat*, *stav* ili *zaborav*) kraticom za ženski rod označene i imenice čiji (muški) rod ne bi trebao biti sporan: *brid*, *cvat*, *domobran*, *gib*, *namaz*, *potrošak*, *rudokop*, *spomen*... Iako se leksikografska djela često doživljavaju kao normativno besprijekorna i potpuno dovršena, to proturječi ne samo stvarnosti njihove izrade nego i inherentnoj jezičnoj promjenjivosti. Rječnici su manje rezultat idealne sustavnosti, a više kompromisa između autorskih mogućnosti i izdavačkih ograničenja. Njihova je izrada dugotrajan i složen proces u kojemu granice ljudskoga rada neizbježno ostavljaju trag, stoga takvim djelima trebamo pristupati s obzirnošću i razumijevanjem, ali i sa zrnom soli. Zaključci izvedeni iz takvih primjera trebali bi stoga uvijek biti praćeni kritičkom sviješću o ograničenjima izvora s obzirom na uvjete i kontekst u kojima su nastajali.

Bilo kako bilo, navedeno odstupanje u rječniku imalo je manji utjecaj na suvremenike i njihovo odabiranje roda ove imenice od Šulekove upotrebe u udžbenicima i časopisima¹⁰, gdje je nesumnjivo preferirao muški rod. Na kraju, upravo Maretić u spomenutom članku *Tri priloška prirodoslovnoj našoj terminologiji* (1918: 150) piše da su autori imenicu *pelud* „objeručke prihvatili” te „je svi uzimaju kao imenicu muškoga roda”, no njegova implikacija da su to činili gotovo konspirativno protiv Šulekove volje nije posebice uvjerljiva:

Što je Šulek riječ *pelud* načinio iz češke riječi, koja u našem jeziku nema nikakve sveze s kojom našom riječju, i što joj je dodao sasma neobični nastavak, to je naše književnike zavelo, te su Šulekovu kovanicu objeručke prihvatili; nijesu se mogli dovititi, da je i od šta je skovana, pa su je držali za pravu i lijepu narodnu riječ. Ali nijesu je uzeli sasvim po Šu-

¹⁰ Kad su primjerice u Slavonskome pčelarskome društvu pod vodstvom Bogdana Penjića 1881. godine u Osijeku pokretali *Slavonsku pčelu*, prvi pčelarski časopis u Hrvatskoj, izvjesno je da su poznavali tematski blizak *Gospodarski list* (štoviše, tijekom svoje duge i nerijetko komplicirane povijesti ovaj će pčelarski časopis – doduše pod imenom *Pčela* – jedno vrijeme izlaziti kao podlistak upravo *Gospodarskoga lista* da bi se time spasio od gašenja). Čak je sasvim moguće i da su Penjić i suradnici učili iz Šulekovih udžbenika. Pa iako je Šulekov rječnik znanstvenoga nazivlja već bio izdan, u ovome je časopisu imenica *pelud* u muškome rodu. Tako se u prvome godištu *Slavonske pčele* imenica *pelud* javlja ukupno 236 puta, a pritom je u ženskome rodu svega pet puta. Riječ je o časopisu koji je širio znanje o modernim pčelarskim tehnikama, poticao razvoj suvremenoga pčelarstva, ali i postavio temelje suvremene pčelarske terminologije.

lekovoj odredbi; on u drugome svojem rječniku uz riječ *pelud* postavlja slovo *f*, što znači, da je ženskoga roda (feminin), a to ne može biti, jer jedine one dvije naprijed navedene imenice s nastavkom *-ud* jesu muškoga roda; naši su dakle književnici uzevši od Šuleka riječ *pelud* instinktivno osjećali, da ona ne može biti ženskoga roda, zato je svi uzimaju kao imenicu muškoga roda.

Iz svega navedenoga može se zaključiti da je Šulek ipak daleko više doprinio tomu da se *pelud* u standardnome jeziku prihvati kao imenica *a*-sklonidbe, to jest imenica muškoga roda, a moguće je da je tomu rodu pripadala i u govoru u kojemu je nastala. Naime, ako je točna pretpostavka da potječe iz kojega od dalmatinskih govora i da se najprije počela širiti primorskom regijom, njezina najranija upotreba kod dalmatinskih autora sugerira da je bila u muškome rodu. Već je spomenuto da su Kuzmanić i Tresić Pavičić riječ *pelut* upotrebljavali u muškome rodu (prvi u smislu praškaste tvari, a drugi u značenju peluda), no valja istaknuti i da je Dragutin Antun Parčić (koji se školovao u Zadru i potom djelovao u Dalmaciji) *pelud* označio kao imenicu muškoga roda u svojem *Rječniku slovinsko-talijanskome*, izdanome 1874., godinu prije nego što je izdan drugi svezak Šulekova *Hrvatsko-njemačko-talijanskoga rječnika znanstvenoga nazivlja* (u kojemu se nalazi oznaka roda uz hrvatsku natuknicu *pelud* te uz prijevod talijanske natuknice *polline*). Zapravo je Parčić prvi koji je ovoj imenici odredio rod u nekome leksikografskome djelu. Dakle ništa što nam je u ovome trenutku poznato ne sugerira da je imenica *pelud* izvorno bila ženskoga roda. No, treba i to istaknuti, u ovome trenutku još ne znamo dovoljno. Možda će se dodatni dokazi o podrijetlu ove imenice pronaći s napredovanjem digitalizacije hrvatske baštine, i to ne samo publikacija nego i rukopisa, ponajprije neizdanih rječnika i popisa riječi dalmatinskih autora kao što su Ante Kuzmanić, Stjepan Ivićević, Ivan Danilo i Andrija Stazić, ako su njihove zbirke uopće sačuvane.

Izvori

KUZMANIĆ, ANTE. 1847. Korist. Kako se jaja po veliko vrime dohraniti mogu. *Zora dalmatinska* IV/15. Bratja Battara: izdavatelj i vlasnici. Zadar. 112.

KUZMANIĆ, ANTE. 1849. Mudroznanost o Aeru ili uzduhu. *Glasnik dalmatinski* I/5. Demarchi-Rougier: izdavatelj i slovotičitelj. Zadar. 3.

- PARČIĆ, DRAGUTIN ANTUN. ²1874. *Rječnik slovinsko-talijanski / Vocabolario slavo-italiano*. Braća Battara tiskari-izdavaatelji, Zadar.
- PENJIĆ, BOGDAN (ur.). 1881. *Slavonska pčela* I. Slavonsko pčelarsko društvo, Osijek.
- POKORNY, ALOIS. 1856. *Pouka u botaniki Věkoslava Pokornoga: za c. k. austrijske nižje gimnazije*. Preveo Ivan Evandelist Kiseljak. C. k. prodavaonica školskih knjigah, Beč.
- ŠULEK, BOGOSLAV. 1853. Sabur američanski (*Agave americana*). *Neven* II/34. Narodna tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb. 541–542.
- ŠULEK, BOGOSLAV. 1856a. *Biljarstvo: za višje gimnazije*. C. k. prodavaonica školskih knjigah, Beč.
- ŠULEK, BOGOSLAV. 1856b. *Biljarstvo: uputa u poznavanje bilja*. I. dio. Beč.
- ŠULEK, BOGOSLAV. 1859a. *Biljarstvo: uputa u poznavanje bilja*. II. dio. Brzotiskom Karla Albrechta, Zagreb.
- ŠULEK, BOGOSLAV (ur.). 1859b. *Gospodarski list* VII. Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, Zagreb.
- ŠULEK, BOGOSLAV. 1860a. *Deutsch-kroatisches Wörterbuch / Němačko-hrvatski rěčnik*. Verlag der Franz Suppan'schen Buchhandlung, Zagreb.
- ŠULEK, BOGOSLAV (ur.). 1860b. *Gospodarski list* VIII. Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, Zagreb.
- ŠULEK, BOGOSLAV (ur.). 1861. *Gospodarski list* IX. Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, Zagreb.
- ŠULEK, BOGOSLAV (ur.). 1862. *Gospodarski list* X. Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, Zagreb.
- ŠULEK, BOGOSLAV (ur.). 1863. *Gospodarski list* XI. Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, Zagreb.
- ŠULEK, BOGOSLAV (ur.). 1864. *Gospodarski list* XII. Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, Zagreb.
- ŠULEK, BOGOSLAV. 1874. – 1875. *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja: osobito za srednja učilišta*. Po nalogu vis. kr. dalm.-hrv.-slav. zemaljske vlade, Zagreb.
- ŠULEK, BOGOSLAV. 1885a. Predteče Darwina. *Rad JAZU* LXXII. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb. 173–236.
- ŠULEK, BOGOSLAV. 1885b. Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih 50 godina. *Rad JAZU* LXXX. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb. 100–139.
- TRESIĆ PAVIČIĆ, ANTE. 1893. Štit Jana Sobjeskoga. *Vienac* XXV/50. Dionička tiskara, Zagreb. 793–794.
- VUKASOVIĆ, ŽIVKO. 1850. *Naravopisje: za porabu gimnazialnih učionica u Hrvatskoj i*

Slavonii. Bèrztotiskom narodne tiskarnice dra. Ljudevita Gaja. Zagreb.

ZIPPE, FRANZ XAVER MAXIMILIAN. 1856. *Prirodopis za nižje realne škole*. C. k. naklada školskih knjigah. Beč. [Preveo Bogoslav Šulek – navedeno].

Literatura

HAM, SANDA. 2004. Peludne dvojbe. *Jezik* 51/1. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb. 19–31.

MARETIĆ, TOMO. 1918. Tri priloška prirodoslovnoj našoj terminologiji. *Glasnik Hrvatskoga prirodoslovnoga društva* XXX/1–4. Hrvatsko prirodoslovno društvo. Zagreb. 150–151.

MARETIĆ, TOMO. 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.

MARETIĆ, TOMO (ur.). 1924. – 1927. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Dio IX. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.

MARTINČIĆ, IVAN. 2020. *Šulekijana i šulekizmi u šulekografiji i hrvatskoj leksikografiji*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

MATASOVIĆ, RANKO; PRONK, TIJMEN; IVŠIĆ, DUBRAVKA; BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA. 2021. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*. II. svezak (O – Ž). Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

SNOJ, MARKO. ³2015. *Slovenski etimološki slovar*, mrežno izdanje: <https://www.fran.si>. [Pristupljeno 5. travnja 2025.]

VIDULIĆ, ZLATKO. 2016. Pelud je muškoga roda barem od 1856. *Jezik* 63/2–3. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb. 107–110.

VINCE, ZLATKO. 1972a. Briga za hrvatsku terminologiju u dalmatinskoj Hrvatskoj XIX stoljeća. *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru = Acta Instituti Academiae jugoslavicae scientiarum et artium in Zadar*. Svezak 19. Zadar. 253–293.

VINCE, ZLATKO. 1972b. Leksikografski pokušaji u dalmatinskoj Hrvatskoj 19. stoljeća. *Forum* 11/23/1–2. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb. 272–296.

Grains of Thought on Pollen: A New View on the Authorship, Origin and Gender of the Noun *Pelud*

Abstract

This paper questions the prevailing views regarding the noun *pelud*, namely that it was coined by Bogoslav Šulek based on the Czech word *pel*, and that he considered it a feminine noun. The presented evidence shows that another linguist used the word *pelud* several years before Šulek, which questions its (alleged) Czech origin. Nevertheless, Šulek's contribution to introducing the word *pelud* into the Croatian standard language remains indisputable, and his usage strongly influenced the grammatical gender in which the noun spread. The central part of the paper presents the results of a corpus analysis of the use of the noun *pelud* in Šulek's printed works, focusing on its distribution by grammatical gender and declension type. A quantitative method was used in the analysis to obtain precise data on the author's actual usage, allowing for more objective conclusions than those based solely on selective data, primarily dictionary entries. The results, among other insights, highlight the need for caution when forming conclusions based only on lexicographical sources and underscore the value of corpus analysis in linguistic research.

Ključne riječi: pelud, Bogoslav Šulek, Ante Kuzmanić, *i*-sklonidba, hrvatski jezik
Keywords: pelud, Bogoslav Šulek, Ante Kuzmanić, *i*-declension, Croatian language